

Henkilökohtaisesta muistosta kansalliskokelmiin. Esineiden virta Kongosta Suomeen 1900-luvun alkupuolella

Leila Koivunen

Suuntana Kongo

Berliinin konferenssi sinetöi 1880-luvun puolivälissä eurooppalaisten valtioiden kilpajuoksun Afrikkaan ja määrittä periaatteet, jolla maanosa jaettiin niiden kesken. Sopimuksen tuloksena syntyi myös Belgian kuninkaan Leopold II:n alaisuuteen perustettu ja käytännössä hänen yksityisomaisuudekseen muodostunut Kongon vapaavaltio, joka siirtyi vuonna 1908 Belgian valtion siirtomaaksi.¹ Alueelle muutti joukoittain belgialaisia virkamiehiä, yrittäjiä ja kauppiaita, mutta siirtomaa ei toiminut yksin belgialaisvoimin, vaan emämaata 80 kertaa suuremmalle alueelle palkattiin myös suuri määrä muita eurooppalaisia työntekijöitä. Kongosta muodostuikin nopeasti paikka, missä monia kansallisuuksia edustavat ja monesta eri syystä matkustavat tai liikkuvat ihmiset kohtasivat. Tämä jatkoi jo varhaisempaa orjakaupan aikaista atlanttista traditiota, mutta erosi monien muiden uusien siirtomaiden tilanteesta juuri kansallisuuksien kirjossa.

Pohjoismaalaiset osallistuivat keskeisellä tavalla Kongon siirtomaavallan rakentamiseen ja sen vakiinnuttamiseen. Pohjoismaista värvättiin erityisesti koneenkäyttäjän eli masinistin koulutuksen saaneita nuoria miehiä, jotka työskentelivät jokiliikenteen palveluksessa konemiehinä, perämiehinä ja kapteeneina. Kongossa on arvioitu olleen 1800-luvun lopulta 1930-luvulle vaihtelevan pituisilla työkomennuksilla noin 2000 pohjoismaalaista,² heistä suomalaisia noin 200.³ Suomalaisten lukumäärään arviointia vaikeuttaa se, että heistä monia luultiin nimen perusteella ruotsalaiseksi.

---

¹ Berliinin konferenssista ja Kongon tilanteesta ks. Fitzmaurice 2014, chapter 9.

² Tygesen 2006, 6. Skandinaavien osuudesta, ks. myös Axelson 1970, 217–221; Reybrouck 2010, 75.

³ Suomesta Kongoon lähteneiden määrästä on esitetty erilaisia arvioita. Mikko Uolan arvion mukaan lähtijöitä oli 100–150 henkeä, joista noin puolet palasi vielä myöhemmälle palveluskaudelle. Uola 1979, 12. Eveliina Eroma on tehnyt mielestäni perustellun arvion noin 200 suomalaistyöntekijästä Kongossa. Eroma 2011, 17–18. Ks. myös Koivukangas 1998, 51–52.

Pohjoismaiset työntekijät muodostivat myös paikan päällä Kongossa tiiviin yhteisön, johon oli helppo identifioitua, mikäli muita suomalaisia ei sattunut työskentelemään samoilla seuduilla. Ruotsin kieli sujui monilta suomalaisilta vähintään kohtalaisesti ja yhdisti skandinaaviseen yhteisöön, kun taas belgialaisen virkamiehistön ylimmän kerroksen kieltä, ranskaa, osasi vain harva.⁴

Pohjoismaalaisten merkittävä osuus Kongon siirtomaahistoriassa liittyi tilanteeseen, jossa omia siirtomaita ei ollut ja seikkailunhaluiset hakeutuivat muiden eurooppalaisten valtioiden alaisiin siirtomaihin suurriistan, timanttien, kullan ja työn perässä. Pohjoismaalaiset muodostivat siirtomaavalloista riippumattoman työvoimaresurssin ja heitä alettiin pian arvostaa työteliäänä väkenä ja rekrytoida määrätietoisesti.⁵ Pohjoismaalaisten huomattavaa osuutta Kongossa on selitetty erityisesti lähtömaiden kiristyneellä työllisyystilanteella sekä alhaisella palkkatasolla. Kongoon sitä vastoin tarvittiin työntekijöitä, joille tarjottiin varman toimeentulon ja täyden ylöspidon lisäksi valmiit matkajärjestelyt sekä houkuttelevia eläke-etuuksia.⁶ Lähtö Kongoon muodosti siten varteenotettavan vaihtoehdon samanaikaiselle, volyymiltaan huomattavasti suuremmalle Pohjois-Amerikan siirtolaisuudelle.⁷ Keskeisenä erona oli kuitenkin se, että lähtijöiden tuli olla kouluttautuneita ja yksittäiset työkomennukset olivat kolmen vuoden pituisia.⁸ Monista muista siirtolaisista, siirtotyöläisistä ja seikkailijoista poiketen Kongon-kävijät tiesivät siis palaavansa takaisin kotimaahansa – vähintäänkin pakolliselle lomalle ennen uutta värväytymistään ja paluutaan päiväntasaajan Afrikkaan.

Työkomennusten määräaikaisuus takasi sen, että Kongoa koskenut tieto, omakohtaiset kokemukset, mielipiteet ja asenteet välittyivät tehokkaasti lähtijöiden kotimaihin, myös Suomeen. Kongon-kävijät olivatkin keskeisessä asemassa Kongon aluetta ja yleisemmin Afrikkaa koskeneen tietoisuuden kasvattajina Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Aiempaa Kongo-kuvaa olivat rakentaneet erityisesti tutkimusmatkailijat. Erityisen tärkeässä roolissa oli ollut kuningas Leopold II:n toimeksiannosta Kongo-joen valtavaa aluetta kartoittanut walesilaisyyntyinen, Yhdysvalloissa varttunut lehtimies Henry M. Stanley. Hänen matkojaan koskeva tieto

---

⁴ Eroma 2011, 35, 42–43.

⁵ Eroma 2011, 15, 17, 33.

⁶ Uola 1979, 2–5; Muiluvuori 2009, 112, 114; Eroma 2011, 15–16.

⁷ Esim. Kero 2014.

⁸ Uola 1979, 1, 3–4, 12; Eroma 2011, 18.

välittyi samanaikaisesti sekä Isoon-Britanniaan että Yhdysvaltoihin. Tarinoita voitiin seurata tiivistyneellä tahdilla 1880-luvulta lähtien myös suomalaisessa lehdistössä sekä Stanley'n matkakertomusten käännöksinä. Suomesta Kongoon lähteneiden tarinat avasivat kuitenkin Afrikkaa koskevaan tietoisuuteen uuden ulottuvuuden: ne kertoivat suomalaisten omasta osallisuudesta maapallon toisella puolen sijaitsevan siirtomaan rakentamisessa ja sen arjen töissä. Kongon-kävijöiden sukulaisilleen ja tuttavilleen kertomat tarinat, kotikaupunkien lehtiin julkaistaviksi lähettämät matkakirjeet ja kuvat sekä kokonaiset matkakertomukset rakensivatkin mielikuvia suomalaisten yhteyksistä maailmalle ja heidän roolistaan kaukaisessa Afrikassa.

Suullisten, kirjallisten ja visuaalisten esitysten lisäksi myös esineillä on ollut keskeinen sija maailmaa ja sen kansoja koskevan tiedon ja mielikuvien muodostumisessa ja niiden välittymisessä. Esimerkiksi Nicholas Thomas on klassikkoteoksessaan *Entangled Objects* (1991) osoittanut, miten esinekultuurit olivat keskeisellä sijalla eurooppalaisten ja Tyynenmeren alueen kansojen välisissä vuorovaikutustilanteissa. Sekä eurooppalaiset että paikalliset esineet liikkuvat lahjoina ja vaihdon välineinä mutta niillä oli myös keskeinen merkitys toista osapuolta määriteltäessä ja siitä muille kertoessa.⁹ Määrittely tapahtui tyypillisesti määrittelevän – ei määriteltävän – yhteisön ja kulttuuripiirin ehdoilla ja vastasi sen odotuksia ja intressejä. Eurooppalaisten osalta kyse ei siis ollut neutraalista kuvailusta vaan myös vallankäytöstä, jolla usein valmisteltiin tai oikeutettiin tulevia valloituksia ja muita hallintaan ja taloudelliseen hyväksikäyttöön liittyneitä toimenpiteitä.

Esineet olivat kuljetettavissa suhteellisen helposti valtamerten yli ilman, että ne menettivät kykyään välittää vieraaseen kulttuuriin liittyviä tunnelmia ja käsityksiä. Niiden materiaalisuus ja käsinkosketeltavuus tuntuivat korostavan niiden asemaa osana alkuperäistä kulttuuriaan ja tarjoavan samalla eurooppalaisille katsojille hyvin välittömän ja konkreettisen yhteyden vieraisiin kansoihin. Myös Kongosta tuodut aseet, soittimet, veistokset ja muut esineet tuntuivat toimivan kouriintuntuvina tiedon välittäjinä kahden toisilleen kaukaisen maailmankolkan välillä.

Tarkastelen tässä artikkelissa sekä suomalaisten esinekeruuta Kongossa että sitä, mitä matkoilla kerätyille esineille tapahtui niiden päätyessä Suomeen. Nämä kaksi peräkkäistä vaihetta olivat Kongon-kävijöille itselleen varsin erilaisia ja merkitsivät siirtymää kahden toisistaan monella tavoin poikkeavan maailman ja

---

⁹ Thomas 1991.

kulttuurikontekstin välillä. Niihin liittyi myös varsin erilainen suhde kongolaisiin esineisiin, sillä siirtymä Kongosta Suomeen aikaansai merkittävän muutoksen esineisiin liitetyissä merkityksissä ja niistä puhumisen tavoissa. Artikkelissa tarkastellaan Suomen kansalliskokoelmiin nykyään lukeutuvia Kongo-kokoelmia, jotka kerättiin ja tuotiin Suomeen 1900-luvun kolmen ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Nykyiset runsaan 500 esinenumeron Kongo-kokoelmat koostuvat noin 15:ltä eri henkilöltä ostetuista tai lahjoituksina saaduista esineistä.¹⁰ Tullessaan Kansallismuseoon ne muodostivat valtaosan Saharan eteläpuolista Afrikkaa kuvaavista kokoelmista Suomessa ja ovat edelleen keskeinen osa suomalaisia Afrikka-kokoelmia.¹¹

Henkilökohtaisia matkamuittoja Kongosta

Suomalaistyöntekijöiden saapuessa Kongo-joen ympärille syntyneeseen siirtomaahan esinekeruulla oli alueella jo pitkät perinteet. Yksittäisiä esineitä oli kulkeutunut eurooppalaisiin kokoelmiin jo 1400-luvun lopulta lähtien rannikon asukkaisiin yhteydessä olleiden portugalilaisten välityksellä. Enid Schildkrout ja Curtis A. Keim ovat luonnehtineet tätä varhaisvaihetta kuriositeettikeräilyksi, jonka tarkoituksena oli tuoda Eurooppaan kulttuurikontaktista todistavia näytteitä. Järjestelmällisempi keruu käynnistyi kuitenkin vasta 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla tutkimusmatkailun ja pian sen jälkeen siirtomaavalloituksen myötä. Esinekeruu valjastettiin tällöin todistamaan tunkeutumisesta yhä syvemmälle Kongo-joen alueelle, uusien ihmisryhmien valloituksesta ja hallinnasta.¹²

Seuraavan vuosisadan alkaessa Kongon vapaavaltio oli jo vakiintunut maailmankartalle ja sen alkuperäisasukkaat oli alistettu ja esineellistetty siirtomaakoneiston palvelukseen. Tässä vaiheessa käynnistyi Kongon väestöä koskeva etninen määrittelytyö, joka nostatti uuden, aiempia huomattavasti massiivisemmän

---

¹⁰ SKM, KM, yleisetsnografisten kokoelmien esinediaari. Kokoelmien laajuus ilmoitetaan esinenumeroina. Yksittäinen esinenumero saattaa toisinaan sisältää useampia yksittäisiä osia, esimerkiksi jousen, nuolikotelon ja nuolia. Esinenumeroina ilmoitettu laajuus ei siis ilmaise yksittäisten esineiden tarkkaa määrää.

¹¹ Kiitän Heli Lahdentausta, Suomen kansallismuseon yleisetsnografisten kokoelmien intendenttiä, saamistani afrikkalaiskokoelmien karttumista koskevista tiedoista.

¹² Schildkrout & Keim 1998, 21. 1600–1700-lukujen keruun ja dokumentoinnin osalta ks. myös Fromont 2011.

esinekeräilyn aallon. Sen myötä lukuisat läntiset museot saivat omat Kongo-kokoelmansa.¹³ Keruu ei siis kohdistunut yksin emämaa Belgiaan, missä kokoelmaprojekti tosin oli laajamittaisiin ja määrätietoisin,¹⁴ vaan myös monet muut keskieuropalaiset ja yhdysvaltalaiset museot kokivat tärkeäksi hankkia omia kokoelmiaan. Tämä liittyi museoiden väliseen kilpailutilanteeseen sekä siihen, että jokainen isompi ja itseään merkittävänä pitävä museo halusi näyttäytyä kaikenkattavana ja kokoelmiltaan globaalina.¹⁵

Myös pohjoismaisiin koteihin ja museokokoelmiin päätyi huomattavia esinekokoelmia. Pohjoismaisissa kansatieteellisissä museoissa on yli 40 000 kongolaista esinettä, ja Peter Tygesenin arvion mukaan niitä tuotiin mahdollisesti vielä puolet tätäkin enemmän – pääasiallisesti juuri 1900-luvun alkuvuosikymmeninä.¹⁶ Suomessa nykyään tunnetut kongolaiskokoelmat keskittyivät erityisesti Kansallismuseoon.

Kaikille Kongossa oleskelleille suomalaisille tarjoutui epäilemättä lukemattomia tilaisuuksia nähdä ja hankkia itselleen afrikkalaisesineitä. Kaikkia ne eivät kiinnostaneet lainkaan, mutta osa innostui kartuttamaan laajempia, kotimaahan asti tuotavia kokoelmia. Vaikka merkittävä osa näistä esineistä päätyi aikanaan Kansallismuseoon, ajatus kansalliskokoelmien kartuttamisesta ei motivoinut tai määrittänyt suomalaistyöntekijöiden keruuta vielä Kongossa. Esineet hankittiin ensisijaisesti itselle, ja ajatus niiden tarjoamisesta julkisiin kokoelmiin syntyi pääsääntöisesti vasta myöhemmin Suomessa.

Ensimmäistä kongolaisesineiden kokoelmaa Suomen kansallismuseolle kesällä 1908 tarjottaessa korostettiin, miten esinekeruu oli ollut vaivalloista ja tullut maksamaan paljon esineet keränneelle koneenkäyttäjä Viktor Huotarille.¹⁷ Vaikka keruutyön vaivaa ja kalleutta saatettiin korostaa esineiden myöhempää myyntihintaa perusteltaessa, esinekeruu Kongossa ei pääsääntöisesti rasittanut rahallisesti eikä muutoinkaan. Päinvastoin se tuntui olleen monille mielekäästä vapaa-ajan toimintaa.

---

¹³ Schildkrout & Keim 1998, 23.

¹⁴ Belgialaiset kokoelmat keskitettiin erityisesti kuningas Leopoldin Brysselin ulkopuolelle Tervureeniin perustamaan Keski-Afrikan museoon. Sen vaiheista ks. Corbey 1999. Ks. myös Schildkrout & Keim 1998, 23–24; Reybouck 2010, 122–123.

¹⁵ Esim. etnografisten museoiden synnystä saksalaisiin kaupunkeihin ja niiden välisestä kilpailutilanteesta, Penny 2002.

¹⁶ Tygesen 2006, 8. Pohjoismaisista Kongo-kokoelmista ks. myös Ranung 2002, Gustafsson Reinius 2007.

¹⁷ EK, Antell 4, 8.10.1908 pidetyn kokouksen asiakirjat, Sigfr. Holpaisen kirje E. G. Palménille 19.6.1908.

Alkuhmyksen ja kulttuurishokin oireiden hälvennyttyä Kongo-joen maisemat ja työt jokilaivoilla muuttuivat useiden maahan saapuneiden silmissä varsin monotonisiksi. Kaupunkien väliset matkat olivat pitkiä ja maisemat vaihtuivat hitaasti. Esimerkiksi 1930-luvun alkuvuosina miehensä mukana jokilaivalla aikaa viettänyt Saga Roos kuvaili maisemia ja päivittäisiä työrutiineja usein yksitoikkoisiksi.¹⁸ Roos ei ollut Kongossa työkomennuksella vaan seuralaisena, joten joutilaisuus ja päivien samankaltaisuus iskivät häneen ehkä vielä monia muita ankarammin.

Pysähdykset jokivarren asemilla ja kohtaamiset paikallisten ihmisten kanssa toivat kaivattua vaihtelua ja jännitystäkin päivien kulkuun. Pysähdysten yhteydessä alkoi poikkeuksetta vilkas kaupankäynti, jossa eurooppalaisten hallussa olleita lasihelmiä, peilejä, kankaita, tupakkaa, ruutia ja monia käyttöesineitä vaihdettiin tuoreisiin hedelmiin, lihaan ja toisinaan myös kongolaisesineisiin.¹⁹ Suomalaiset olivat joutuneet opettelemaan ensitöikseen Kongon alueen valtakieltä lingalaa,²⁰ mikä mahdollisti jokiliikenteen sujumisen lisäksi edes jonkinasteisen kommunikaation ja tiedon siirtymisen myös esinekauppoja tehtäessä. Paikallisten esinekulttuurien tarkkailu ja esineiden hankkiminen tuntuivat herättävän suurta uteliaisuutta monien suomalaisten keskuudessa ja rikkovan arjen rutiineja. Joukolle Kongon-kävijöitä esinekeruu merkitsikin mielekästä ajankuluketta ja päivien virikettä siinä missä esimerkiksi lukeminen, huuliharpun soittaminen tai kortinpelu toisille.

Yhdenkään Kongossa työskennelleen suomalaisen osalta ei ole säilynyt yksityiskohtaisia tietoja, kuinka monia esineitä he hankkivat ja omistivat. Suomen kansallismuseoon päätyneiden kokoelmien perusteella voidaan kuitenkin päätellä, että kokoelmia keränneillä henkilöillä oli hallussaan tyyppillisesti vähintään muutamia kymmeniä esineitä. Suurin museolle lunastettu kokoelma koostui 135 esinenumeroista.²¹ Kongolaisesineitä saatiin paitsi erilaisten vaihtokauppojen tuloksena myös paikallisten hallitsijoiden hyväntahtoisuutta osoittavina lahjoina. Esineiden osto oli harvinaista, eikä tällöinkään liikkunut suuria rahasummia. Esimerkiksi Saga Roosin

---

¹⁸ Roos 1949, 78, 114, 133, 157, 161. Ks. myös Uola 1979, 7; Muiluvuori 2009, 117, 121.

¹⁹ Kaupankäynnin kuvauksista ks. esim. Matinpöytä: Muistelmia Kongosta, *Aikakauslehti koneenkäyttäjille ja veturimiehille* 1.11.1908; O. J.: Kirje Afrikasta III, *Lahti* 20.7.1909. Kongo-virralla. Suomalainen koneenkäyttäjä kertoo, *Karjala* 2.11.1910; Mikko Wilkastus: Pitkämatalaisen luona, *Tampereen Sanomat* 18.11.1910; Roos 1949, 52, 63, 97, 128, 157, 193–195. Ks. myös Eroma 2002, 98.

²⁰ Ks. Roos 1949, 41.

²¹ Kyseessä oli Jaakko Aitamurrolta vuonna 1914 lunastettu kokoelma. EK, Antell 18, hankintaluettelo nro 783.

matkakirjasta löytyy vain yksi maininta rahan käytöstä vaihdon välineenä: frangeja tarvittiin harvinaisen leopardinnahan hankintaan.²² Hän mainitsi paikallisten tarjoamien käsitöiden olleen "käsittämättömän halpoja",²³ mutta rahaa ei todennäköisesti normaalioloissa käytetty. Myöhemmässä haastattelussa Roos kertoi hankkineensa kaikki afrikkalaisesineensä savukkeilla.²⁴

Kongolaiset olivat 1900-luvulle tultaessa vahvasti tietoisia eurooppalaisten kiinnostuksesta esinekulttuureitaan kohtaan ja pyrkivät hyödyntämään sitä valmistamalla esineitä varta vasten myytäviksi ja vaihdon välineiksi.²⁵ Saga Roos ja epäilemättä monet muutkin suomalaiset kohtasivat tämän ilmiön ja pitivät sitä täysin normaalina käytäntönä.²⁶ Afrikkalaiset osallistuivat siis osaltaan eurooppalaisten kokoelmien syntyyn ja kasvattamiseen.

Esinekeruu liittyi yksitoikkoisuuden torjunnan ja mielekkään tekemisen kehittelyn lisäksi myös tarpeeseen hahmottaa vieraan maan moninaisuutta. Kulttuuriantropologi Johannes Fabian on todennut, miten 1900-luvun alun esinekeruu Kongossa nivoutui ajankohtaiseen tieteelliseen tarpeeseen määrittellä etnisiä ryhmiä, niiden välisiä suhteita ja kulttuurisia rajoja.²⁷ Tämä määrittelyprojekti kietoutui vahvasti eurooppalaisten vallankäyttöön ja pyrkimykseen luokitella paikallisia ihmisyyhteisöjä itsestä fyysisesti ja henkisesti poikkeaviksi ja alempiarvoisemmiksi. Sama määrittelypyrkimys ulottui siirtomaan yksittäisiin työntekijöihin, jotka yrittivät jokimatkoillaan jäsentää kohtaamiaan ihmisväestöjä. Esimerkiksi suomalaistyöntekijöiden kuvaukset kongolaisista olivat vahvan rotuajattelun värittämiä ja heijastivat ajalle tyypillistä yleistävää, ylemmydentuntoista ja holhoavaa asennetta.²⁸ Esinekeruu tarjosi erään tavan hahmottaa ja hallita ympäröivää moninaisuutta ja vierautta. Peter Tygesen on esittänyt, että kokoelmien keruulla hillittiin kaaoksen ja sekasorron tunnelmaa, ja voitiin siten parantaa omaa mielenrauhaa vieraassa ympäristössä.²⁹ Kerättyjen esineiden nähtiin ilmentävän

---

²² Roos 1949, 97–98.

²³ Roos 1949, 56.

²⁴ Vaimo vähittäismaksulla Kongon neekerien keskuudessa, *Keskisuomalainen* 30.10.1952.

²⁵ Schildkrout & Keim 1998, 27; Tygesen 2006, 80; Korpela 2016, 159–160. Turismitaitteen historiasta ks. Steiner 1999.

²⁶ Ks. Roos 1949, 56; Roos 1995, 114, 141.

²⁷ Fabian 1998, 96–97.

²⁸ Eroma 2002, 69–93.

²⁹ Tygesen 2006, 79.

tekijöidensä oletettua primitiivisyyttä ja alkukantaisuutta ja osoittavan siten yhdellä vilkaisulla eron kerääjien itsensä edustamaan kulttuuriin.

Hahmottamista edesauttavasta merkityksestä huolimatta suomalaistyöntekijöiden keruuta ei voi luonnehtia systemaattiseksi: se oli luonteeltaan varsin sattumanvaraista ja esineiden liikkuvuuteen ja saatavuuteen liittyvien seikkojen sanelemaa. Yksikään tunnetuista suomalaisista Kongon-kävijöistä ei ollut tietävästi saanut yliopistokoulutusta eivätkä he pyrkineet tietoisesti tieteelliseen keruuseen. Silti he tuntuivat olleen ainakin jossain määrin tietoisia ajalle tyypillisestä monipuolisen dokumentoinnin ihanteesta,³⁰ sillä heidän tuntemansa dokumentoinnin tarve kohdistui samanaikaisesti monien eri tieteenalojen suuntiin. Yksittäisten keräilijöiden kokoelmiin kertyikin tyypillisesti sekä kansatieteellisiä esineitä että näytteitä kasvi- ja eläinkunnasta. Esimerkiksi Muhokselta kotoisin olevan Jaakko Aitamurron keräämään kokoelmaan sisältyi afrikkalaisten aseiden, soitinten ja arkiesineiden ohella apinan- ja käärmeennahkoja sekä elefantin häntäjouhia.³¹

Tietynlaiseen laaja-alaisuuden ideaaliin liittyy myös se, miten nähtyjä esinekulttuureja dokumentoitiin sekä esineitä keräämällä että niitä valokuvaamalla. Esimerkiksi Saga Roos valokuvasi ahkerasti paikallisten kylien elämää ja esineiden käyttöä osana arkea ja juhlia.³² Edes kameran puute ei estänyt kuvien keruuta, sillä Kongossa oli helposti saatavilla siirtomaahallinnon ja yksityisten valokuvausliikkeiden tuottamia kuvapostikortteja, joissa esitettiin Kongo-joen maisemia, eurooppalaisten toimintaa alueella sekä paikallisia kansoja esineineen. Lahtelainen koneenkäyttävä Oskari Järvinen keräsi Kongossa ollessaan esinekokoelman lisäksi suuren määrän postikortteja, jotka omalta osaltaan kuvittivat paikallisia esinekulttuureja ja esineiden käyttöyhteyksiä.³³ Niistä monet esittivät afrikkalaisia ajalle tyypillisten, rotuajattelun läpikäymien kuvauskäytäntöjen mukaisesti. Kyseisen kuvauskonvention piirteisiin kuului esittää kuvauskohteena oleva henkilö jokin yksittäinen esine, esimerkiksi ase tai työkalu, käsissään. Antropologi Peter Mason on esittänyt, että esineiden tarkoituksena oli kasvattaa kuvien etnografisen tarkkuuden ja autenttisuuden tuntua.³⁴ Sama koski

---

³⁰ Esim. Pratt 1992, 201–202.

³¹ EK, Antell 8, kokouspöytäkirja 6.5.1914 § 9, Jaakko Aitamurron kokoelmaluettelo. Ks. myös SKM, MV, verifikaatit 1908, Viktor Huotarin esineluettelo 22.7.1908.

³² SKM, KM, Saga Roosin kokoelma, valokuva-albumit. Ks. myös Roos 1949, valokuvat vastapäätä sivuja 32, 112, 145.

³³ MV, Kuvakokoelmat, VKK99–100, Oskari Järvisen postikorttikokoelmat.

³⁴ Mason 1998, 46–48.

ylipäättään esineiden keruuta: esineiden toivottiin itsessään välittävän asioita, joita oli vaikea ilmaista tai todentaa sanallisesti.

Yksittäisten keräilijöiden näkökulmasta esinekeruussa oli kyse ennen muuta matkan ja siihen liittyvien henkilökohtaisten kokemusten dokumentoinnista. Matka Kongoon oli 1900-luvun alkuvuosikymmeninä vain erittäin harvojen suomalaisten ulottuvilla, ja tilaisuuden saaneetkin pitivät tapahtumaa elämässään ainutkertaisena – vaikka jotkut palasivatkin myöhemmille palveluskausille. Ainutkertaisuuden leima hallitsi saapujien tunnelmia ja sai heidät ikuistamaan kokemuksiaan monin eritavoin. Vain kerran elämässä kohdattavaksi aavistellut asiat haluttiin tallentaa oman muistin tueksi ja kotiin kuljetettaviksi muistoiksi matkasta. Kerätyt esineet olivat usein hyvin henkilökohtaisia, itse valittuja, omakohtaisesti ja henkilöhistoriallisesti merkityksellisiä. Yksittäisiin esineisiin liittyi niitä itseään laajempia tarinoita, muistoja ja kokemuksia, jotka avautuivat ensisijaisesti Kongossa itse käyneille. Keruun moninaisuus kertoikin pyrkimyksestä ikuistaa matkaa kokonaisuutena. Yhtä lailla tärkeitä keruukohteita olivat siis omasta vuoteesta löytynyt ja purkkiin suljettu hämähäkki tai lisko, päiväkirjan väliin prässätty kasvi tai afrikkalaiskylästä hankittu rumpu, jonka rytmissä esitettyä tanssia oli päästy itse seuraamaan.

Susan M. Pierce on nimittänyt tämäntyyppistä keräilyä matkamustokeräilyksi ja nähnyt sen eroavan systemaattiseksi ja fetisistiseksi kutsumistaan keräilyn lajeista. Hänen mukaansa matkamustojen keräämiseen liittyy ajallinen aspekti: niiden avulla menneet kokemukset voidaan siirtää nykyisyyteen ja siten edesauttaa niiden muistamista. Ne siirtävät kuitenkin erityisesti yksilöllisiä kokemuksia ja toimivat siksi myös kertojan muotoileman tarinan autenttisuuden todisteina.³⁵ Matkamustot merkitsevät siis lähtökohtaisesti eri asiaa matkan tapahtumat itse kokeneelle ja hänen kuulijalleen. Matkamustoja voidaan kuitenkin hyödyntää muutettaessa ja välitettäessä alun perin yksilöllisiä muistoja laajemman yleisön tiedoksi. Tässä yhteydessä niihin voidaan nivoa sellaisia tarinallisia elementtejä tai painotuksia, joita kuulijakunnan oletetaan odottavan. Susan Stewart kuvailee matkamustoja osuvasti kokemusten kotiuttajiksi.³⁶

---

³⁵ Pearce 1992, 69–73. Systemaattinen keräily pyrkii Pearcen mukaan toteuttamaan tiettyä yhtenäistä suunnitelmaa ja fetisistinen keräily puolestaan kartuttamaan mahdollisimman monia samaan kategoriaan kuuluvia esineitä.

³⁶ Stewart (1993) 2007, 134–135.

Vaikka esinekeruulla Kongossa oli monia käytännöllisiä ja ajan toimintatapoihin liittyneitä perusteita, sen voi ainakin joissain tapauksissa nähdä kertoneen myös keräilijöidensä mielenkiinnosta ja jopa arvostuksesta paikallisten kulttuurien esineistöä ja käsityötaitoja kohtaan. Tästä kertoo erityisesti se, miten siirtomaatyöntekijät koristivat esineillä Kongon-kotiensa seiniä. Esimerkiksi Saga Roos kertoi, ettei Kongossa milloinkaan nähnyt eurooppalaistyyllisiä kulttuurikoteja, vaan virka-asuntojen lattiaa peittivät mattojen sijaan leijonan- ja leopardintaljat ja taulujen tilalla oli metsästystrofeita, afrikkalaisia aseita sekä eebenpuisia ja norsunluisia veistoksia.³⁷ Monien suomalaistyöntekijöiden pääasiallinen Kongon-koti oli jokilaivan hytti, joka saattoi sekin täyttyä ääriään myöten matkan varrella kertyneistä muistoista. Saga Roosin tiedetään itsensä asetelleen kongolaisia veistoksia jokilaivan "salongin" hyllyille.³⁸ Peter Tygesen on luonnehtinut tällaista vieraassa maassa olevan kodin koristelua paradoksaaliseksi, mutta selittänyt sitä tarpeella jäsentää ympäröivää yhteisöä sekä korostaa omaa rooliaan vieraassa yhteiskunnassa.³⁹ Oman mielen ja maun mukaan asetellut esinekollaasit ilmaisivat myös eräänlaista vieraan ympäristön hallintaa.

Kyse oli kuitenkin myös esineiden esteettisestä arvostamisesta: niiden nähtiin epäilemättä olevan ainakin riittävän kauniita, eksoottisia tai ympäristöön sopivia, jotta niitä haluttiin ripustaa päivittäin katsottaviksi. Tämä arvostus saattoi osaltaan liittyä 1900-luvun alussa erityisesti ranskalaisten taiteilijoiden piirissä virinneeseen mielenkiintoon afrikkalaisia ja muita primitiivisiksi oletettuja ja nimitettyjä esineitä ja kulttuureja kohtaan. Keskeisenä suunnannäyttäjänä toimi afrikkalaisveistoksia ja -naamioita kotiinsa hankkinut Pablo Picasso, joka kehitteli niiden inspiroimana kubistista muotokieltä.⁴⁰ Kaukaisten kansojen esineistön hyödyntäminen eurooppalaisten kotien sisustuksessa ei siis ollut aivan poikkeuksellista edes silloin kun esineet eivät olleet itse paikan päällä kerättyjä. Esimerkiksi Kongossa itse käyneiden kohdalla tämä muodostui vielä tavanomaisemmaksi.

---

³⁷ Roos 1949, 30, ks. myös 166.

³⁸ Ks. Saga Roosin kuvaus jokilaivan sisustuksesta (Roos 1949, 82) sekä SKM, KM, Saga Roosin kokoelma, valokuvat laivasta.

³⁹ Tygesen 2006, 79.

⁴⁰ Ns. primitiivisen taiteen vaikutuksista länsimaiseen taiteeseen lähemmin esim. *Primitivism and Twentieth-Century Art. A Documentary History* 2003; Clifford 1988, 213, 228.

Esineet etsivät paikkaansa Suomessa

Koska palvelussuhteet Kongossa olivat määräaikaista, paluu koti-Suomeen siinsi jatkuvasti näköpiirissä. Vaikka jotkut värväytyivät myöhemmin seuraaville kausille, pakollinen kotimaanmatka merkitsi kaiken Kongossa mukana olleen omaisuuden kuljettamista Suomeen. Päätös tuoda afrikkalaisesineet Suomeen oli epäilemättä huolella harkittu, sillä se aiheutti esineiden hankintahintaan nähden usein varsin huomattavia kustannuksia – tai ylipäättään ensimmäisiä niihin liittyviä rahallisia kustannuksia.

Laajojen kokoelmien ja suurikokoisten esineiden kohdalla nousi esille kysymys niiden kuljetettavuudesta. Esineiden koko, paino ja särkyvyys olivat todennäköisesti olleet keskeisiä tekijöitä esineitä jo alun perin hankittaessa ja ne korostuivat edelleen kotimatalle otettavia esineitä valittaessa. Esimerkiksi Saga Roos kertoi valinneensa mukaan ottamansa esineet ja teettäneensä paikallisella puusepällä neljä suurta laatikkoa niiden kuljettamiseksi.⁴¹ Edes esineen suuri paino ei kuitenkaan estänyt tärkeäksi koetun asian kuljettamista. Roos kertoi tuoneensa Suomeen muun muassa viisi kiloa painaneen päähineen.⁴² Monia esineistä – Roosin kuvauksen mukaan harvinaisuuksiakin – oli kuitenkin jätettävä Afrikkaan.⁴³ Tässä tapauksessa tilannetta helpotti se, että Saga Roosin aviomies, jokilaivan kapteenina toiminut Klas Roos, oli tulossa myöhemmin Suomeen ja saattoi tuoda loppuja esineitä.⁴⁴

Siirtymä Suomeen merkitsi murrosta esineiden elämänkaareissa. Ne kulkeutuivat nyt entistä kauemmas alkuperäisestä synty- ja käyttöyhteydestään mutta myös niistä merkityksistä ja käyttötavoista, jotka olivat olleet Kongon eurooppalaisyhteisöissä hallitsevia. Murros liittyi myös yleisemmin siihen, miten esineet valjastettiin kertomaan matkoista ja yksilöllisistä kokemuksista aiempaa laajemmalle ja asioita ennestään tuntemattomalle yleisölle.

Jonathan Raban on kuvannut matkustamista jatkuvassa muutoksen tilassa olevana kokemusten virtana, joka saa muotonsa vasta, kun matkailija formuloi

---

⁴¹ Roos 1949, 209, 214.

⁴² "Tropiikin elämää" Kaupungintalossa, *Keskisuomalainen* 26.10.1952.

⁴³ Välähdyksiä Belgian Kongon viidakoista, *Etelä-Suomen Sanomat* 25.3.1953.

⁴⁴ Miehen saapuessa kävi ilmi, että hän oli jättänyt roskaksi nimittämänsä esineet Kongoon, mikä suretti Saga Roosia vielä vuosikymmeniä myöhemmin. Roos 1995, 49–51.

kokemuksensa muille kerrottavan tarinan muotoon.⁴⁵ Myös Mary Louise Pratt on korostanut sitä, miten matkailijoiden kohtaamat ja "löytämät" asiat eivät tavallaan ole olemassa itsessään, vaan muuttuvat todellisiksi vasta kotiyleisön edessä niistä luennoitaessa, kirjoittaessa tai muulla tavoin raportoitaessa.⁴⁶ Vaikka kongolaisesineet eivät olleet matkaraporttien, -kertomusten tai kuvien kaltaisia eurooppalaisia representaatioita, vaan afrikkalaisten kulttuurien osia, ne saivat myös tehtäväkseen välittää, todistaa ja konkretisoida matkailijoiden kokemuksia muille. Omakohtaiseksi matkamuistoksi kerätty esine tarjosi siten erään keinon siirtää pala kaukaista Kongoa myös muiden koettavaksi ja jopa käsin kosketeltavaksi.

Siirtymä yksityisestä julkisempaan sfääriin tapahtui usein vaiheittain. Esineet tuotiin Suomeen ensisijaisesti henkilökohtaisina matkamuistoina ja oman kodin koristuksiksi. Esimerkiksi oululaisen Viktor Huotarin tiedetään heti Kongosta palattuaan keväällä 1908 järjestäneen yli 80 kongolaisesineen kokoelmansa kotiinsa. Pysyvemmän näytteillepanon ja mahdollisesti myös laajemman yleisön saavuttamisen puolesta puhui se, miten Huotari teetätti kokoelmia varten kaksi lasikaappia. Ne olivat massiivisia: korkeudeltaan kaksi ja puoli metrisiä ja yhteisleveydeltään kolme metriä.⁴⁷ Paikallislehti *Kaiun* toimittaja pääsi Huotarin kotiin katsomaan kaappeihin aseteltuja mittavia kokoelmia ja kirjoitti lehdessä, miten Huotari tekisi suuren palveluksen päästäessään oululaisyleisön tutustumaan kotikokoelmiinsa.⁴⁸ Näin ei tiettävästi tapahtunut,⁴⁹ mutta toimittajan julkaisema yksityiskohtainen kuvaus merkitsi jo esinekokoelmaa koskevan tiedon välittymistä pelkästään Huotarın lähipiiriä laajemmalle yleisölle. Tieto levisi todennäköisesti myös valokuvien välityksellä, joita Huotarın tuttavapiiriin kuuluneen valokuvauksen harrastajan tiedetään ottaneen.⁵⁰

Huotarın ja muiden suomalaisten tapa hyödyntää kongolaisesineistöä kotiensa sisustuksessa ei ollut poikkeuksellista, vaan liittyi laajempaan ja jo pitkäikäiseen traditioon. Merimiehet ja muut matkoja tehneet olivat jo vuosisatoja ripustaneet pieniä

---

⁴⁵ Raban 1987, 246–248.

⁴⁶ Pratt 1992, 204.

⁴⁷ EK, Antell 4, 8.10.1908 pidetyn kokouksen asiakirjat, Sigfr. Holopaisen kirje E. G. Palménille 19.6.1908.

⁴⁸ Mustien maanosasta, *Kaiu* 27.4.1908.

⁴⁹ Riitta Mäkelä on esittänyt sanomalehtiartikkelissaan (2006), että Huotarın Kongosta tuomat esineet olivat tiettävästi näytteillä Oulussa 1908. Tähän ei ole löytynyt mitään vahvistusta. Esineet lähetettiin pian *Kaiun* artikkelin jälkeen Helsinkiin Kansallismuseon arvioitaviksi.

⁵⁰ Tieto kuvaajasta selviää Sigfr. Holopaisen kirjeestä E. G. Palménille 19.6.1908. EK, Antell 4, 8.10.1908 pidetyn kokouksen asiakirjat. Kuvat ovat kirjeen liitteenä.

matkamuistoja ja kaukaisten maiden kuvia seinille muistoiksi kokemuksistaan ja kertomaan niistä muille. Globaalien kauppayhteyksien ja siirtomaaimperiumien laajenemisen myötä eurooppalaisiin yksityiskoteihin sijoitetut kaukomaiden esineet ja kokoelmat yleistyivät. Matkoista ja muista maista muistuttavat merkit sulautuivat pian osaksi porvarillista sisustusta.

Tämä ilmeni erityisesti eurooppalaisten siirtomaavaltojen pääkaupungeissa, myös Brysselissä. Allen F. Roberts on kuvailut tutkimuksessaan, miten Kongossa korkeissa sotilastehtävissä työskennelleen belgialaisupseeri Émile Stormsin Brysselin kodissa afrikkalaisesineistö asetettiin todistamaan isäntäväen osallisuudesta siirtomaaprojektiin.⁵¹ Yksittäisistä, alun perin varsin henkilökohtaisistakin matkamuistoista muodostui siten eksoottista raaka-ainetta, jota hyödynnettiin rakennettaessa matkailijoiden ja virkamiesten julkisuuskuva, korostettaessa heidän saavutuksiaan, yleistä kosmopoliittisuuttaan sekä taitoaan jäsentää maailmaa koskevaa tietoa. Roberts on esittänyt, miten vieraat esineet vapautettiin tässä yhteydessä alkuperäisistä merkityksistään ja hyödyllisyydestään.⁵² Esineiden ei tarvinnut enää tehdä mitään; uudenlaiseen siirtomaaspektaakkeliin kuulumiseen riitti pelkkä esilläolo osana moninaisten esineiden koristeellista – ja usein mielivaltaista – kollaasia.

Kongolaisesineiden sisustuksellinen hyödyntäminen ulottui myös Suomeen, vaikka kotikokoelmien mittakaava oli usein varsin vaatimaton belgialaisupseereihin ja -virkamiehiin verrattuna. Viktor Huotarin lisäksi esimerkiksi Saga Roosin tiedetään ripustaneen afrikkalaisesineitään kotiensa seinille ja levittäneen leopardinnahan kunniapaikalle olohuoneen lattialle.⁵³ Kaikkia Kongosta ja muualta maailmalta tuotuja esineitä ei kuitenkaan välttämättä pidetty itsellä, vaan niitä lahjoitettiin myös sukulaisille ja ystäville. Vaikka afrikkalaisesineet olivat esimerkiksi Suomessa suuria erikoisuuksia, joita ei monenkaan torpan seinälle päätynyt, Kongossa käymättömille erikoiset esinelahjat eivät välttämättä olleet yksinomaan mieluisia. Ne saattoivat näyttäytyä liian kummallisina, omaan elämänpiiriin ja esineelliseen ympäristöön kuulumattomia. Tästä kertoi *Suur-Savo*-lehdessä keväällä 1906 julkaistu kirjailija Joel Lehtosen satiirinen novelli "Kongo", joka perustui todennäköisesti kirjailijan tuttavapiirissään tekemiin havaintoihin. Kirjoituksessa kuvataan, miten Kongosta

---

⁵¹ Roberts 2013, 157–169.

⁵² Roberts 2013, 155, 168.

⁵³ SKM, KM, Saga Roosin kokoelma, valokuva-albumit; "Taiteelle ja kauneudelle omistettu elämä", *Uusi maailma* 1/1974.

Suomeen palannut mies yritti hakeutua muiden suomalaismiesten seuraan Afrikan-tarinoineen mutta tuli torjutuksi ja näyttäytyi huvittavana ja alkuperäisestä yhteisöstään vieraantuneena. Myös miehen sisar suhtautui torjuvasti kieltäytyen vastaanottamasta tämän tuomia afrikkalaisesineitä kotinsa sisustukseksi. Tarinan katkeroitunut mies päätti jättää Suomen ja palata Afrikkaan.⁵⁴ Kaukomaiden lahjoja tiedetään kuitenkin otetun myös vastaan ja ripustetun seinälle – jos ei muutoin niin kohteliaisuudesta.

Useassa tapauksessa Kongosta alun perin itselle omaksi iloksi ja muistoiksi tuodut esineet päätyivät sukulaisten koteihin erityisesti siitä syystä, että ne kerännyt henkilö matkusti takaisin Kongoon tai muualle ulkomaille. Näin tapahtui esimerkiksi edellä mainitulle Viktor Huotarin kokoelmalle, joka jäi tämän vanhempien kotiin Huotarin värväytyessä toiselle työkaudelleen.⁵⁵ Myös eteläisessä Afrikassa vuosikymmeniä oleskelleen C. T. Erikssonin äidin kodin on mainittu muistuttaneen pienoiskokoista afrikkalaista kansa- ja luonnontieteen museota.⁵⁶ Samoin Erikssonin pitkäaikaisen matkakumppanin Oskar Boijerin Afrikan-kokoelmat jäivät tietävästi suvun huvilalle Suomeen tämän muuttaessa itse Yhdysvaltoihin ja myöhemmin Australiaan, missä hän toimi merimiespastorina.⁵⁷

Kerran Kongoon lähteneet ja sen haasteet kokeneet suomalaiset olivat siis liikkuvaa väkeä, joiden veri veti pois kotimaasta jatkossakin. Kongossa vietetyn työkauden jälkeen moni muu paikka maapallolla vaikutti epäilemättä helpolta ja turvalliselta matkakohteelta. Aikanaan Kongossa tehdyt suunnitelmat esineiden keräämisestä Suomen-kodin koristuksiksi ja Afrikassa vietettyjen vuosien muistamiseksi saivatkin antaa tilaa uusille suunnitelmille ja elämänvaiheille. Ainoastaan Saga Roosin tiedetään kuljettaneen kongolaiskokoelmansa – kuten kaiken muunkin kotinsa irtaimen – Teneriffalle muuttaessaan sinne pysyvästi vuonna 1961.⁵⁸ Kaikissa muissa tunnetuissa tapauksissa esineet jäivät Suomeen. Sukulaisten kodeista tuli

---

⁵⁴ Joel Lehtonen: Kongo, *Suur-Savo* 14.3.1906.

⁵⁵ EK, Antell 4, 8.10.1908 pidetyn kokouksen asiakirjat, Sigfr. Holpaisen kirje E. G. Palménille 19.6.1908. Huotari oli tuonut esineitä Suomeen jo vuonna 1904 palatessaan aiemmalta Kongon-työkaudeltaan. Ks. SKM, KM, verifikaatit 1908, Viktor Huotarin esineluettelo 1901–1908.

⁵⁶ Uola 1976, 125.

⁵⁷ Uola 1976, 106–108. Uolan mukaan kokoelmat hävisivät sisällissodan aikana. Ks. myös Särkkä 2010. Kulttuurien museon kokoelmiin lunastettiin kuitenkin 2000-luvun alussa kaksi afrikkalaisesineiden kokoelmaa Oskar Boijerin kaukaiselta sukulaiselta Ahvenanmaalta. Kiitän tästä tiedosta intendentti Heli Lahdentaustaa.

⁵⁸ Roos 1991, 7. Roos testamenttasi esineensä Suomen kansallismuseolle, minne ne saatiin vuosina 2000 ja 2003. SKM, KM, yleisestnografisen kokoelman esinediaari.

tavanomaisia säilytyspaikkoja, jonne esinekokoelmat jätettiin odottamaan mahdollisia myöhempiä täydennyksiä, seuraavaa sijoituspaikkaa ja ennen muuta sitä poissaolevaa henkilöä, joka osaisi kertoa niihin liittyviä omakohtaisia tarinoita tai ylipäätään mitään.

Vaikka kongolaisesineet toimivat usein tekstien ja kuvien kaltaisina tiedon välittäjinä ja asioiden konkretisoijina, niiden olemukseen liittyi huomattava mykkyys. Jäädessään sukulaisten koteihin ja varastoihin ne muuttuivat irrallisiksi kuriositeeteiksi, joiden merkitys jäi lähinnä arvailujen varaan. Omakohtaisen suhteen ja merkityksen puuttuessa tai sen purkautuessa sukulaisten ja muiden asianosaisten keskuudessa heräsi kysymys esineiden mahdollisesta muunlaisesta – erityisesti tieteellisestä – arvosta. Esineet keränneen henkilön poissaolo saikin tyypillisesti aikaan pohdinnan niiden siirtämisestä museoon. Sama ajatus saattoi toisaalta syntyä myös esineet itse keränneen henkilön mielessä uuden matkan lähestyessä. Näin tapahtui esimerkiksi Viktor Huotarin kohdalla tämän suunnitellessa lähtöä Kaliforniaan hedelmänviljelijäksi.⁵⁹ Myös esineitä lahjaksi saanut henkilö saattoi kokea, että niiden oikeampi ja asiantuntevampi paikka olisi muualla. Esimerkiksi toimittaja Alex Hintzen kerrottiin luovuttaneen laajan afrikkalaisten päiväperhosten kokoelman Helsingin yliopiston eläinmuseolle jo pian sen jälkeen, kun hän oli itse saanut sen lahjaksi ystävältään C. T. Erikssonilta.⁶⁰ Oskari Järvinen puolestaan teki sen havainnon, ettei hänen keräämänsä Afrikan-kokoelma mahtunut esille hänen pieneen asuntoonsa.⁶¹ Kaikki nämä vaihtelevat kehityskulut johtivat yhteiseen kysymykseen esineiden uudesta sijoituspaikasta ja sen myötä alkuperäisestä poikkeaviin pohdintoihin niiden arvosta, merkityksestä ja yleisöstä.

Uusi museaalinen arvo

Kongosta, muista siirtomaista tai muiden alkuperäiskansojen keskuudesta tuodut esineet olivat 1900-luvulle tultaessa vakiinnuttaneet paikkansa lukuisissa eurooppalaisissa museoissa ja julkisissa kokoelmissa. Niitä oli totuttu näkemään maailmannäyttelyiden ja siirtomaanäyttelyiden yhteydessä 1800-luvun puolivälistä

---

⁵⁹ EK, Antell 8, Wilho Huotari: Elämäkerrallisia tietoja koneenkäyttäjä Viktor Huotarista 16.9.1908.

⁶⁰ Från en landsman, gruingeniör C. T. Eriksson, *Helsingfors-Posten* 13.2.1905.

⁶¹ SKM, KM, verifikaatit 1908, Oskari Järvisen selvitys esinekokoelmastaan 28.9.1908.

lähtien ja niille oli perustettu omia pysyviä osastojaan kansallismuseoiden ja kansatieteellisten museoiden yhteyteen. Näyttelytoiminnan johdossa olivat erityisesti siirtomaaimperiumit Ranska, Iso-Britannia ja Saksa, joiden välinen kilpailu laajimpien kokoelmien ja niitä koskevan tiedon keräämiseksi ja esittelemiseksi tiivistyi 1800–1900-lukujen vaihteessa.⁶² Samaan aikaan esinekokoelmien karttuessa Euroopassa ja Yhdysvalloissa laajeni myös eläviä ihmisiä esittelevien näyttelyiden nopeasti viihteellistyvä ja kaupallistuva konsepti, joka toi myös kongolaisia ihmisiä suurten yleisöjen nähtäville. Näyttelykiertueet esineellistivät alkuperäiskansojen edustajia ja altistivat heidät näyttelyesineiden tavoin ihmetteleville, hämmästeleville katseille ja jopa kosketuksille.⁶³

Venäjän vallan alaisessa Suomen suuriruhtinaskunnassa tilanne oli toinen. Kongolaisia ei Suomeen asti päätenyt, ja museokentän vakiintumattomuuden vuoksi myös Euroopan ulkopuolelta peräisin olevat esineet olivat harvinaisia. Suomen kansallismuseon perustaminen oli sinetöity 1890-luvulla, ja mittavat rakennussuunnitelmat olivat edenneet toteutusvaiheeseen 1900-luvun alussa. Pitkäaikainen resurssipula ja ensimmäisen maailmansodan puhkeaminen hidastivat kuitenkin hanketta niin, että museorakennus voitiin avata yleisölle vasta tammikuussa 1916. Valtaosa museon kokoelmista oli ollut edeltäneet vuosikymmenet varastoituna ja siten yleisön saavuttamattomissa. Tietoisuus Suomen kansallismuseon hallussa olevista laajoista ulkomaisista kansatieteellisistä kokoelmista jäi siis varsin rajalliseksi. Museon avautuminenkaan ei muuttanut tätä tilannetta Euroopan ulkopuolisten kokoelmien osalta, sillä niille suunniteltu niin sanottu eksoottinen osasto rajattiin lopulta yleisölle avoimen museokokonaisuuden ulkopuolelle.⁶⁴ Kansalliskokoelmaa ja sen sisältöä koskeva tietämättömyys sai monet Kongon-kävijät ja heidän lähipiirinsä kääntymään ensin tutumpien, kotipaikkakuntien museoiden puoleen. Esimerkiksi Oskari Järvisen kokoelmia tiedetään tarjotun ensin tämän kotipaikkakunnalle Lahteen vastikään perustettuun Hämeen museoon, mistä otettiin yhteys Kansallismuseoon.⁶⁵

Kansallisen kokoelman perustamisen ajankohtaisuus ja sen ensisijaisuus muuhun museokenttään nähden tuntuivat lopulta vaikuttaneen siihen, että Suomeen

---

⁶² Siirtomaakokoelmien museo- ja näyttelyhistoriasta, ks. esim. Coombes 1994, Penny 2002, Dias 2008, Roberts 2013.

⁶³ Esim. *Africans on Stage. Studies in Ethnological Show Business* 1999; Reybrouck 2010, 76.

⁶⁴ Koivunen 2015, 213–235.

⁶⁵ SMK, KM, verifikaatti 7/1908, Eero Salon kirje Julius Ailiolle 19.9.1908.

tuodut kongolaisesineet päätyivät lähes poikkeuksetta juuri Kansallismuseon kokoelmiin. Asiaan vaikutti myös resurssikysymys: kansallista esinekokoelmaa voitiin nimittäin vuosisadan alussa rakentaa Herman Frithiof Antellin tekemän mittavan testamenttilahjoituksen turvin eli käytännössä esineitä voitiin hankkia ostamalla.⁶⁶ Tämä poikkesi kaikkien muiden museoiden hankintapolitiikasta ja aiheutti käytännössä sen, että museoesineiksi miellettyjen kokoelmien tarjonta suuntautui voimakkaasti Helsinkiin ja Kansallismuseoon.

Ensimmäinen Kansallismuseon kokoelmiin tarjottu ja Antellin testamenttivaroin vuonna 1908 lunastettu kongolaiskokoelma oli jo mainitun oululaisen Viktor Huotarin keräämä. Hankintapäätöstä edelsi kirjeenvaihto, jossa Huotaria edustanut varalääninkamreeri Sigfrid Holpainen perusteli kokoelman merkitystä ja ostopäätöksen kiireellisyyttä. Holpainen kuvaili kokoelmaa arvokkaaksi, harvinaiseksi, tieteellisesti merkittäväksi ja vieläpä yhdeksi Euroopan kauneimmista. Hän korosti esineiden hankinnan ja tuomisen Kongosta olleen vaikeaa ja kallista, ja niistä pyydetyn hinnan olevan aivan mitätön. Holpainen mainitsi Huotarin harkinnan kokoelman viemistä Amerikkaan myytäväksi, mutta olevan suostuvainen jättämään kokoelman kohtuuhinnasta myös kotimaahansa sen "säilyttämiseksi Suomelle", kuten hän muotoili.⁶⁷ Tieteellisten näkökulmien ohella huomio kiinnitettiinkin ilmiselvästi siihen, miten nuoren kansakunnan tulisi osoittaa kiinnostuksensa ja kykynsä osallistua muita materiaalisia kulttuureja koskevaan maailmanlaajuiseen keruu- ja määrittelyhankkeeseen. Näin voitaisiin todentaa oman kansakunnan tieteen ja sivistyksen taso sekä osoittaa oma kehitys keräilyn kohteena oleviin, primitiivisiksi miellettyihin kansoihin verrattuna. Huotarin esinekokoelman markkinoimiseksi käytetyt perusteet tuntuivat herättävän välittömän kiinnostuksen. Antellin testamenttivarojen käytöstä päättävä valtuuskunta hälytettiin tarjouksen johdosta kesälomiltaan, ja koko ehdotettu 85 numeron esinekokoelma päätettiin lunastaa korkeaan 4000 markan hintaan.⁶⁸

Tieto Viktor Huotarin kokoelman lunastuksesta levisi ilmeisesti muidenkin Kongon-kävijöiden keskuuteen, sillä lähivuosina Antellin valtuuskunta sai lukuisia uusia

---

⁶⁶ Testamenttirahastosta ja sen käytöstä, ks. Talvio 1993.

⁶⁷ EK, Antell 4, 8.10.1908 pidetyn kokouksen asiakirjat, Sigfr. Holpaisen kirje E. G. Palménille 19.6.1908.

⁶⁸ EK, Antell 4, kokouspöytäkirja 25.9.1908 § 3. Vertailuna mainittakoon, että valtuuskunta oli lunastanut samana vuonna yli 500 egyptiläisesineen kokoelman kansatieteilijä Theodor Schvindtiltä 1500 markalla. EK, Antell 18, hankintanumero 441.

tarjouksia kongolaisesineiden kokoelmista. Ne lunastettiin kaikki joko kokonaan tai pääosiltaan Kansallismuseon kokoelmiin. Huotar in kokoelmastaan saama korvaus, 4000 markkaa, oli saanut aikaan eripuraa ostopäätöksen tehneen Antellin valtuuskunnan keskuudessa. Esimerkiksi valtuuskunnan jäsen arkeologi Julius Ailio oli halunnut kirjattavan lunastuspäätöksestä eriävän kantansa. Hänen mukaansa kokoelma sisälsi kyllä kauniita esineitä, mutta oli liian kallis eikä ollut tieteellisten periaatteiden mukaan kerätty.⁶⁹ Myöhemmät kongolaiskokoelmat lunastettiin huomattavasti matalammin hinnoin, ja 1910-luvun lopulta lähtien Antellin valtuuskunnan rahavarojen jo pääosin ehdyttyä niitä saatiin lähinnä lahjoituksin.⁷⁰

Vaikka kokoelmista maksettava rahallinen korvaus väheni ja loppui lopulta kokonaan, Kongon-kävijöiden keskuudessa tuli yleiseksi markkinoida esineitään tavoilla, joiden he olettivat herättävän mielenkiintoa Kansallismuseohankkeen piirissä. Kokoelmien hankinnasta käydyissä keskusteluissa esiintyikin varsin samanlaisia esineitä arvottavia argumentteja ja perusteluita kuin jo Huotar in kokoelmaa ostettaessa oli esitetty.

Erityisen keskeiseen rooliin nousi esineiden oletettu tieteellinen arvo. Vaikuttaa siltä, että Kongossa tapahtuneen esineiden kaupustelun, vaihtokaupan ja eurooppalaisille varta vasten myytäväksi tuotettujen tavaroiden hankkimisen tiedettiin arveluttavan museoväkeä. Tästä syystä museolle tarjottavien esineiden autenttisuutta ja vaikeaa saatavuutta korostettiin usein. Esimerkiksi Oskari Järvinen laati kokoelmansa lunastuksen yhteydessä museolle selostuksen, jossa hän luonnehti omaa pitkää kokemustaan Kongossa ja esitti asiantuntevia arvioita eri kongolaiskansojen kehityksen tilasta. Hän korosti, ettei esineiden joukossa ollut ainuttakaan, joka olisi valmistettu valkoiselle miehelle myytäväksi, vaan että ne kaikki olivat "todellisia" käyttöesineitä.⁷¹

Viktor Huotar in ja muiden varhaisten kokoelmien kohdalla yleiseksi argumentiksi nousi myös esineiden harvinaisuus tai ainutlaatuisuus.⁷² Suomalaisissa museo- ja tiedepiireissä ei ollut asiantuntemusta arvioida tarjottujen afrikkalaisesineiden erityisyyttä, mutta väite piti siinä mielessä paikkaansa, ettei

---

⁶⁹ EK, Antell 4, kokouspöytäkirja 25.9.1908 § 3. Ks. myös 8.10.1908 kokouksen asiakirjat, Eliel Aspelin-Haapkyllän kirje [F. J. Lindströmille] 2.7.1908. Myöhemmän kritiikin osalta, ks. Koivunen 2015, 226.

⁷⁰ EK, Antell 18, ostokirja. Vrt. SKM, KM, yleisestnografisten kokoelmien esinediaari.

⁷¹ SKM, KM, verifikaatti 1908, Oskari Järvinen: Tietoja ja selityksiä myötäseuraavista esineistä 28.9.1908. Esineiden autenttisuuden merkityksestä, ks. myös Korpela 2016, 155–157.

⁷² Esim. SKM, KM, verifikaatti 7/1908, Eero Salon kirje Julius Ailiolle 19.19.1908.

julkisissa kokoelmissa ollut aiempia esimerkkejä vastaavanlaisista esineistä. Tämä tuntui myös nousevan keskeiseksi hankinnan kriteeriksi.⁷³ Jatkossa, kun kongolaisesineitä oli jo hankittuna, lunastuskriteeri tarkentui, ja ostoihin päädyttiin erityisesti silloin, kun tarjottavien esineiden nähtiin tavalla tai toisella jatkavan tai täydentävän olemassa olevia kokoelmia.⁷⁴ Kansallismuseo pyrki siis rakentamaan omaa systemaattista Kongo-kokoelmaansa yhdistämällä sille tarjottuja varsin fragmentaarisiakin aineistoja. On kuitenkin merkillepantavaa, miten sisällöllisesti moninaisista ja vaihtelevista syistä kerätyistä esinekokonaisuuksista alettiin niitä Kansallismuseolle tarjottaessa käyttää nimitystä "kokoelma". Siten myös siirtomaatyöntekijät pyrkivät välittämään käsitystä huomattavasti systemaattisemmasta keruutyöstä, kuin mistä vielä Kongossa oli ollut kyse.

Tarjotessaan hankkimiaan esineitä museolle Kongon-kävijät esiintyivät niitä koskevana asiantuntijoina. He saattoivat antaa yksityiskohtaista tietoa esineiden käyttötavoista ja niiden merkityksistä sekä luonnehtia esineet tuottaneiden kansojen kehitystä.⁷⁵ Koska Suomessa ei ollut parempia tai ylipäätään muita afrikkalaisten esineiden tuntijoita, museo otti kaiken saamansa tiedon kiitollisuudella vastaan ja tiedusteli usein lisää. Lisätietojen saamisella oli poikkeuksetta kiire, sillä kokoelman kerännyt henkilö oli usein valmistelemassa uutta matkaa ja lähdössä pois maasta. Esimerkiksi C. T. Erikssonilta toivottiin lisäselvityksiä hankkimistaan rummuista ja muista esineistä ennen paluutaan eteläiseen Afrikkaan.⁷⁶ Kongon-kävijöille annettiin siten myös museon taholta eräänlainen auktoriteettiasema, ja heidän toimittamansa informaatio toimi esineiden luokittelun ja nimeämisen lähtökohtana. Oskari Järvinen havaitsi hyödyllisyytensä museolle ja kirjoitti:

Jos matkustan taas Congoon, kuten luulen, niin kokoan kernaasti esineitä taaskin museonne tarpeeksi jos hyväntahtoisesti ilmoitatte että semmoisia halutaan.⁷⁷

---

⁷³ EK, Antell 4, kokouspöytäkirja 25.9.1908 § 3; kokouspöytäkirja 11. ja 16.11.1908 § 29, U. T. Sireliuksen lausunto 4.11.1908.

⁷⁴ Esim. EK, Antell 5, kokouspöytäkirja 19.11.1909 § 9, J. E. Rosbergin kirjeessä Antellin valtuuskunnalle 24.9.1909 oleva A. O. Heikelin lausunto 1.10.1909; EK, Antell 7, kokouspöytäkirja 21.5.1913 § 8, Karl Bäckströmin kokoelman tarjouslomake, jossa A. O. Heikelin lausunto 21.5.1913.

⁷⁵ SKM, KM, verifikaatti 1908, Oskari Järvisen selvitys kokoelmastaan 28.9.1909.

⁷⁶ SKM, KM, verifikaatti 5/1909, Alex Lutherin kirje A. O. Heikelille 28.11.1909. Ks. myös verifikaatti 5/1932, K. E. Grundströmin kirje J. Manniselle 9.5.1932.

⁷⁷ SKM, KM, verifikaatti 7/1908, Oskari Järvisen kirje Julius Ailiolle 28.9.1908.

Vaikka tähän systemaattisempaan keruutarjoukseen ei tietävästi tartuttu, Järviseltä lunastettiin myöhemmin toinenkin kokoelma, josta hän laati luettelon museon käyttöön.⁷⁸ Kongon-kävijät toimivat siis keskeisessä ja aktiivisessa roolissa Kansallismuseon Afrikka-kokoelman syntymiseksi.

Lopuksi: virta vie suljettuun Kansallismuseoon

Vieraiden kulttuurien piiristä kulkeutuneilla materiaalisilla tuliaisilla on ollut keskeinen sija eurooppalaisen kulttuurin muotoutumisessa. Monet alun perin kaukaa merten takaa tuodut raaka-, nautinto- ja ruoka-aineet ovat muokanneet kulttuuriamme sellaiseksi, jona sen nykyään tunnemme. Myös vieraat esinekulttuurit ja tekstiilit ovat olleet pitkään läsnä niin tieteen ja taiteen aineistoina kuin kotien sisustusten, yksilöllisen vaatetuksen ja koristautumisen inspiraationa. Eurooppalaiset siirtomaaimperiumit pyrkivät hyödyntämään alusmaidensa materiaalista antia tehokkaasti ja kokonaisvaltaisesti, ja imperiumin asukkaat tottuivat kohtaamaan vieraiden kulttuurien merkkejä ja tuotteita kaikkialla elinympäristössään.⁷⁹ Myös varsinaisten siirtomaahankkeiden ulkopuolelle jääneet eurooppalaiset kansat saivat kuitenkin osansa tästä kehityksestä.

Tässä artikkelissa on tarkasteltu kongolaisesineiden kulkeutumista Suomeen 1900-luvun alkuvuosikymmeninä ja niiden muuttuvia merkityksiä matkansa varrella. Suomalaisten Kongon-kävijöiden keruuharrastus liittyi laajempaan yleiseurooppalaiseen keräilyn malliin ja ideaaliin, mikä oli saanut lähtökimmokkeensa tieteestä, mutta organisoitui nopeasti valtameret ylittäväksi liiketoiminnaksi. Siihen osallistuivat osaltaan myös afrikkalaiset, jotka pyrkivät sopeuttamaan esinetarjontaansa eurooppalaisten toiveita vastaavaksi. Suomalaisten osuus tässä laajassa esinekeruun aallossa oli sinänsä pieni, mutta esineillä ja niiden kerääjillä oli keskeinen rooli Kongon aluetta ja ylipäätään Afrikkaa koskevien käsitysten muotoilemisessa ja välittämisessä Suomeen.

---

⁷⁸ EK, Antell 6, kokouspöytäkirja 30.11.1911 § 11; SKM, KM, verifikaatti 6/1911, Järvisen laatima esineluettelo.

⁷⁹ Ks. esim. Hall & Rose 2006, 2–3, 22–23, 28–29.

Käsitys kongolaisesineistä koki tällä matkalla huomattavan muutoksen. Henkilökohtaisesta mielenkiinnosta, uteliaisuudesta ja ehkä ihailustakin hankitut esineet olivat omakohtaisia ja pääsääntöisesti itselle hankittuja matkamuuistoja, joiden toivottiin siirtävän Kongon kokemukset kaukaiseen Suomeen ja säilyttävän ne siellä. Omia kokemuksia ja tunnelmia pystyttiin myös konkretisoimaan ja kertomaan muille esineiden välityksellä. Kodin seinille asetettuina ne todistivat kerääjänsä pitkistä matkoista, osallisuudesta siirtomaahankkeissa ja yleisestä kosmopoliittisuudesta. Elämäntilanteiden muuttuessa ja ajan kuluessa kokoelmat joutuivat kuitenkin yhä useammin erilleen siitä henkilöstä, joka ne oli kerännyt, jolle ne olivat olleet omakohtaisesti merkityksellisiä ja joka oli osannut antaa niille edes jonkinlaisen äänen ja selityksen.

Kongolaisesineiden siirtyminen osaksi kansalliskokoelmia merkitsi niiden uudenlaista määrittelyä. Alun perin varsin hajanaiset ja epäyhtenäiset esinejoukot esiteltiin nyt tieteellisesti arvokkaina kokoelmina, joiden hankinta olisi nuorelle kansakunnalle tärkeää. Näin mitä ilmeisimmin koettiin, sillä lukuisat esinetarjoukset lunastettiin osaksi kansallisia kokoelmia ja ne jäivät muun kasvavan esinejoukon tavoin odottamaan uuden massiivisen museorakennuksen avautumista. Museohankkeen pitkittyessä ja resurssien keskittyessä Suomen kansan historian ja sen materiaalisen kulttuurin näytteillepanoon kävi kuitenkin selväksi, ettei uuden Kansallismuseon ullakkokerrokseen suunniteltu ja osin järjesteltykin eksoottinen osasto avautuisi yhdessä muun museon kanssa. Resurssit eivät riittäneet sen avaamiseen myöhemminkään, vaan osaston ovet raottuivat ainoastaan satunnaisille tutkijoille ja opiskelijaryhmille.⁸⁰ Kongolaisen esineistön lahjoituksia saatiin museolle vielä 1920–1930-luvuilla, jolloin oli jo selvää, että ne päätyivät suoraan varastoihin.⁸¹ Esineille ajateltu ja toivottu rooli kansallisen kokoelman osana ja sen rinnalla julkisesti esiteltynä kokonaisuutena jäi siten toteutumatta. Suomalaisten historia kerrottiin itsenäisenä ja omaehtoinena tarinana viittaamatta sen atlanttisiin ja globaaleihin yhteyksiin. Varastoitunakin kongolaisesineet kertovat kuitenkin kiinnostavaa tarinaa

---

⁸⁰ Eksoottisen osaston vaiheista, ks. Koivunen 2015, 7–8, 143–161, 213–235. Tilanne muuttui vuosiksi 2004–2013, jolloin Suomen kansallismuseon alaisen Kulttuurien museon perusnäyttely oli avoinna Helsingin Tennispalatsissa. Museo jo avautunut jo vuonna 1999, ja alkuvuosina siellä oli esillä mm. Keski-Aasiaa, Etelä- ja Kaakkois-Aasiaa sekä Melanesiaa koskevia kokoelmia. Vuoden 2013 jälkeen Kansallismuseon ulkomaiset kansatieteelliset eli yleisetnografiset kokoelmat ovat jälleen olleet pääsääntöisesti varastoituna.

⁸¹ SKM, KM, yleisetnografisen kokoelman esinediaari.

menneisyyden liikkuvuudesta, kulttuurikontakteista, tavaroiden globaaleista virroista sekä esineiden tulkinnan ja arvottamisen vaihtuvista tuulista.

Lähdeluettelo

Arkistolähteet

Eduskunnan kirjasto (EK), Helsinki

Antellin valtuuskunnan kokoelma (Antell)

Museovirasto (MV), Helsinki

Kuvakokoelmat

Suomen kansallismuseo (SKM), Helsinki

Kulttuurien museo (KM)

Saga Roosin kokoelma

esineverifikaatit

yleisethnografisen kokoelman esinediaari

Sanomalehdet

Aikakauslehti koneenkäyttäjille ja veturimiehille 1908

Etelä-Suomen Sanomat 1953

Helsingfors-Posten 1905

Kaiku. Sanomia Oulun kaupungista ja läänistä (Kaiku) 1908

Karjala 1910

Keskisuomalainen 1952

Lahti 1909

Suur-Savo 1906

Tampereen Sanomat 1910

Uusi maailma 1974

Painetut lähteet

Roos, Saga. *Lintutalo*. Jyväskylä: Gummerus 1995.

_____. *Arkea ja juhlaa Teneriffalla*. Jyväskylä: Gummerus, 1991.

_____. *Sadun ja seikkailun Kongo. Elämyksiä päiväntasaajan paratiisissa*. Porvoo, Helsinki: WSOY 1949.

Tutkimuskirjallisuus

Africans on Stage. Studies in Ethnological Show Business, toimittanut Bernth Lindfors. Bloomington: Indiana University Press, 1999.

Axelson, Sigbert. *Culture Confrontation in the Lower Congo. From the Old Congo Kingdom to the Congo Independent State with Special Reference to the Swedish Missionaries in the 1880's and 1890's*. Falköping: Gummesson, 1970.

Clifford, James. *The Predicament of Culture. Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*. Cambridge (MA): Harvard University Press, 1988.

Coombes, Annie E. *Reinventing Africa. Museums, Material Culture and Popular Imagination in Late Victorian and Edwardian England*. New Haven, London: Yale University Press, 1994.

Corbey, Raymond. "African Art in Brussels." *Antropology Today* 15, no. 6 (1999): 11–16.

Dias, Nélia. "Cultural Difference and Cultural Diversity. The Case of the Musée du Quai Branly." Teoksessa *Museums and Difference*, toimittanut Daniel J. Sherman, 124–154. Bloomington: Indiana University Press, 2008.

Eroma, Eveliina. *Pimeyden sydän vai sadun ja seikkailun Kongo? Elämä 1900-luvun alun Kongossa suomalaisten työntekijöiden kokemuksissa*. Julkaisematon pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto, yleinen historia, 2011.

Fabian, Johannes. "Curios and Curiosity. Notes on Reading Torday and Frobenius." Teoksessa *The Scramble for Art in Central Africa*, toimittaneet Enid Schildkrout & Curtis A. Keim, 79–108. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

Fitzmaurice, Andrew. *Sovereignty, Property and Empire, 1500–2000*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

- Fromont, Cécile. Collecting and Translating Knowledge Across Cultures: Capuchin Missionary Images of Early Modern Central Africa, 1650–1750. *Teoksessa Collecting Across Cultures. Material Exchanges in the Early Modern Atlantic World*, toimittaneet Daniela Bleichmar & Peter C. Mancall, 153–173. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2011.
- Gustafsson Reinius, Lotten. "Materializing Modernity: Swedish Imaginations and Congolese Objects at the Ethnographic and Missionary Exhibition in Stockholm 1907." *Teoksessa Encountering Foreign Worlds. Experiences at Home and Abroad*, toimittaneet Christina Folke Ax, Anne Folke Henningsen, Niklas Thode Jensen, Leila Koivunen, Taina Syrjämaa, 31–45. Reyjavik: Háskólaútgáfan, 2007.
- Hall, Catherine & Sonya Rose. "Introduction: being at home with the Empire." *Teoksessa At Home with the Empire. Metropolitan Culture and the Imperial World*, toimittaneet Catherine Hall, Sonya O. Rose, 1–31. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Kero, Reino. "Migration from Finland to North America." *Teoksessa Finns in the United States. A History of Settlement, Dissent, and Integration*, toimittanut Auvo Kostianen, 41–53. East Lansing: Michigan State University Press, 2014.
- Koivukangas, Olavi. *Kaukomaiden kaipuu. Suomalaiset Afrikassa, Australiassa, Uudessa-Seelannissa ja Latinalaisessa Amerikassa*. Turku: Siirtolaisuusinstituutti, 1998.
- Koivunen, Leila. *Eksotisoidut esineet ja avartuva maailma. Euroopan ulkopuoliset kulttuurit näytteillä Suomessa 1870–1910-luvuilla*. Helsinki: SKS, 2015.
- Korpela, Riitta. *Rituaaliesineen matka alkuperäisestä ympäristöstä museoon. Kulttuurien museon keskiafrikkalaisen Kuba-kokoelman elinkaari*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 2016.
- Mason, Peter. *Infelicities. Representations of the Exotic*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1998.
- Muiluvuori, Jukka. *Historiaa maalta ja mereltä. Konemestarit myötä- ja vastavirrassa 1869–2009*. [Helsinki]: Suomen konepäällystöliitto, 2009.
- Pearce, Susan M. *Museums, Objects and Collections: A Cultural Study*. Leicester, London: Leicester University Press, 1992.
- Penny, H. Glenn. *Objects of Culture. Ethnology and Ethnographic Museums in Imperial Germany*. Chapel Hill, London: The University of North Carolina Press, 2002.
- Pratt, Mary Louise. *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation*. London, New York: Routledge, 1992.

- Primitivism and Twentieth-Century Art. A Documentary History*, toimittaneet Jack Flam, Miriam Deutch. Berkeley: University of California Press, 2003.
- Raban, Jonathan. *For Love & Money. Writing, Reading, Travelling 1969–1987*. London: Collins Harvill, 1987.
- Ranung, Björn. "Att lära och att lära ut. Svenska Missionsförbundet i nedre Kongo". Teoksessa *Med världen i kappsäcken. Samlingarnas väg till Etnografiska museet*, toimittanut Wilhelm Östbert, 161–166. [Stockholm]: Etnografiska museet, 2002.
- Reybrouck, David van. *Kongo. Historia*. Suomentanut Antero Helasvuo. Helsinki: Siltala, 2010.
- Roberts, Allen F. *A Dance of Assassins. Performing Early Colonial Hegemony in the Congo*. Bloomington: Indiana University Press, 2013.
- Schildkrout, Enid & Curtis A. Keim. "Objects and agendas: re-collecting the Congo." Teoksessa *The Scramble for Art in Central Africa*, toimittaneet Enid Schildkrout & Curtis A. Keim, 1–36. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Steiner, Christopher B. "Authenticity, Repetition, and the Aesthetics of Seriality: The Work of Tourist Art in the Age of Mechanical Reproduction." Teoksessa *Unpacking Culture. Art and Commodity in Colonial and Postcolonial Worlds*, toimittaneet Ruth B. Phillips, Christopher B. Steiner, 87–103. Berkeley: University of California Press, 1999.
- Stewart, Susan. *On Longing. Narratives of the Miniature, the Gigantic, the Souvenir, the Collection*. First published 1993. Durham: Duke University Press, 2007.
- Särkkä, Timo. "Carl Theodor Eriksson." *Kansallisbiografia-verkkójulkaisu*. <http://www.kansallisbiografia.fi>. Helsinki: SKS, julkaistu 2010, luettu 1.12.2016.
- Talvio, Tuukka. *H. F. Antell ja Antellin valtuuskunta*. Helsinki: Museovirasto, 1993.
- Thomas, Nicholas. *Entangled Objects. Exchange, Material Culture and Colonialism in the Pacific*. Cambridge MA: Harvard University Press, 1991.
- Tygesen, Peter. *Kohtaamispaikkana Kongo. Kongo ja Pohjoismaat*. [Tukholma: Projekt Kongospår], 2006.
- Uola, Mikko. "Suomalaismasinisteja Kongossa." *Siirtolaisuus – Migration* 3/1979: 1–13.
- _____. *Suomalaiset Afrikkaa etsimässä. Boijer-veljesten ja C. T. Erikssonin vaiheita eteläisessä Afrikassa 1890-luvulta lähtien*. [Helsinki]: Sukuyhdistys Boijer-Poijärvi, 1976.

Muu aineisto

Mäkelä, Riitta. "Kongolainen sisu." *Kaleva* 19.7.2006. Verkkolehti.
<http://www.kaleva.fi/uutiset/kulttuuri/kongolainen-sisu/93815/> Viitattu
7.10.2015.